

ЦІННОСТІ ЯК ВИЗНАЧАЛЬНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛЮДСЬКОГО БУТТЯ

Постановка проблеми. Проблема цінностей займає особливе місце у психології людського буття, під яким розуміється те, що існує зараз, існувало у минулому й існуватиме у майбутньому. На сьогодні ключовими стали аксіологічні, ціннісні сторони пізнання, де розуміння суб'єктом світу залежить не стільки від кута зору на світ, скільки від суб'єктивної значущості, цінності того, що він прагне зрозуміти.

Проблемою цінностей в житті людини переймається більшість людей. Без цінностей ми не можемо існувати. Вони є різні, але кожна людина усвідомлює, що без моральних цінностей вона може перетворитися в тварину, якій достатньо лише існувати, а не духовно розвиватися [6, с. 638].

Дослідженням даного питання займалася низка відомих дослідників, серед них Горбатенко В., Ременець О. В., Ручка А. О., Стасевська О.А., Усова Ю., Хамітов Н. та інші.

Метою роботи є: дослідження цінностей як визначальних характеристик людського буття.

Цінності не являють собою ні фізичної, ні психічної реальності. Вони є сфера суб'єктно-об'єктних відносин, де суб'єктом виступає людина або соціальна група, а об'єктом – усвідомлена значущість певного предмета чи явища, її відповідність вищим цілям суб'єкту. Нині на перший план виходять цінності життя, пошук шляхів та засобів виживання людства. У зв'язку із цим здійснюють перегляд традиційного ставлення як до людини, так і до природи, пошук нових духовних засад подальшого цивілізаційного розвитку, формування нових ідеалів людської діяльності та нового розуміння перспектив людини [2].

Ціннісні орієнтації можуть формуватися в будь-якій сфері життєдіяльності людини і суспільства. Вищі цінності відображають фундаментальні відносини і потреби людей, становлять фундамент індивідуального світогляду.

Поняття «цінність» у філософський об'єкт ввели в 60-х роках ХІХ ст. німецькі неокантіанці Р. Г. Лотце, Г. Коген. З того часу це поняття, потреба в якому, очевидно назріла, завоювало міцні позиції у філософії, культурології і сформувалась спеціальна галузь філософського знання – аксіологія, до завдань якої належить вивчення природи цінностей, їхнього місця в реальності, структури ціннісного світу. У наш час дослідження з проблем аксіології (теорії цінностей) можуть стверджувати, що будь-яка соціокультурна система поєднує цінності двох порядків: цінності-цілі та цінності-засоби. Відомо, що, наші цілі є духовним утворенням, ідеальним образом, суб'єктивною формою майбутнього, результату діяльності. Грузинський філософ Г. Чавчавадзе висунув думку, що «існують безумовні цінності-цілі, що стоять перед людиною як категоричні вимоги і є мірилом всіх інших цінностей». До них належать абсолютні цінності індивідуальної і суспільної життя: добро – моральний абсолют, гармонія – духовний абсолют, краса – естетичний абсолют тощо. До цінностей же другої, порядку відносяться засоби реалізації цінностей-цілей. Мета не може виправдовувати засоби, вона визначає їх – таким є формулювання співвідношення цінностей-цілей та цінностей-засобів. Важливим є розмежування духовних цінностей за певними критеріями. Відомий фахівець з теорії виховання Л. Аза, виділяє два полюси ціннісного відношення людини до світу: предметні і суб'єктні цінності. Перші виступають як його об'єкти (предмети потреби у вигляді прагнень і переваг), а другі – як відбиття цього відношення, де інтереси і потреби перекладені на мову ідеальної та уявної. Тоді предметні цінності виступають об'єктом оцінки, а суб'єктні – її критерієм [2].

Система цінностей в широкому сенсі – це внутрішній стрижень культури, єдина ланка всіх галузей духовного, виробництва, всіх форм суспільної свідомості. Система цінностей перебуває в усіх витворах духовної культури, однак у жодному з них не втілюється повністю. Ціннісний зміст переходить із однієї сфери в іншу, привертаючи увагу суспільної думки до найбільш важливого, з точки зору конкретного моменту життя. Він приховується в глибині твору до тих пір, доки життєві потреби не розкриють всієї його значущості для сучасників. Тільки твори культури, які відповідають невловимому духу часу, є дійсним, істинним досягненням духовної культури [5, с. 66].

Світ цінностей багатогранний. Він набуває соціальних і політичних, матеріальних і духовних, естетичних та етичних цінностей. Деколи їх поділяють на «нижчі» (матеріальні) і «вищі» (духовні). Та матеріальні, біологічні, вітальні, тобто життєво-необхідні, життєво-забезпечувальні цінності не менш важливі для нас, ніж духовні, моральні, інтелектуальні, естетичні. Протиставляти ці класи цінностей некоректно і недовгодно. Часто, якісь види цінностей, зокрема матеріальні, абсолютизуються. Цінності поділяють також на: індивідуальні, групові (колективні, національні), вселюдські. До вселюдських цінностей належать: цінності добра (блага), свободи, краси, кохання, віри, надії, істини, правди, творчості, любові. Індивідуальними цінностями є: здоров'я, життя, щастя, благополуччя, родинний добробут. Національні цінності охоплюють такі добродієсні, як незалежність, добро, суспільство, патріотизм, гідність, соціальний спокій, мир тощо. У будь-якій сфері людського життя і діяльності є своя система цінностей. Основоною формою, у якій функціонують цінності-ідеали – уявлення про щось неіснуюче, уявне, досконале, бажане. В основі ідеалів є такі особливості цінностей, як надія, сподівання на краще майбутнє, очікування бажаного. Такими є ідеали всебічного розвинення особистості або суспільства, у якому будуть задоволені всі розумні потреби людини [6, с. 638-639].

Система цінностей – це та ланка, яка пов'язує суспільство з індивідом, включає його, у систему суспільних відносин. Цінності також лежать в основі вибору цілей, засобів та умов діяльності, відповідають на запитання, задля чого, відбувається той чи інший процес [2].

Ціннісні орієнтації можуть не збігатися із структурою цінностей, які функціонують у суспільній свідомості. Тобто, для окремої особистості може бути важливим і значущим те, що не є таким з погляду суспільних інтересів і усталених норм суспільства. Через такі обставини важливо розрізняти ціннісні орієнтації особистості і орієнтації особистості на цінності, поширені в даному суспільстві. Орієнтація на цінність є певним ставленням особистості до зовнішніх настанов, норм, звичаїв [5, с. 72].

Численні дослідження засвідчують досить складну, багатокомпонентну структуру феномена ціннісних орієнтацій. Так, В. Ядов на вищому диспозиційно-рівні припускає крім ціннісних орієнтацій ще й виокремлення «життєвих принципів чи концепцій життя». М. Казакіна, аналізуючи зміст ціннісних орієнтацій школярів як компонентів їх життєдіяльності, виокремлює різні форми активності особистості: мотиви і вчинки, життєві цілі, самооцінку, моральні ідеали, реальну поведінку, ті чи інші способи участі в різних видах діяльності, основні життєві відносини тощо. Таким чином, різні елементи ціннісних орієнтацій становлять, з одного боку, етапи усвідомлення особистістю системи цінностей, яка існує поза нею, і перетворення їх під впливом цілої низки факторів на систему внутрішньоособистісної соціальної орієнтації, а з іншого боку – відображають структурний ієрархічний характер системи цінностей, яка оточує особистість». Твердження вчених про необхідність аналізу ціннісних орієнтацій з уваги на їх єдність, взаємозв'язок

компонентів (елементів), що її складають, як цілісного утворення, є, на нашу думку, вкрай важливим і перспективним [8, с. 96].

Цінності особистості носять двоєдиний характер: вони і соціальні, і індивідуальні. Їх соціальними передумовами виступають існуючі в суспільстві ціннісні стереотипи, які сформовані через систему культури та освіти і «задають» особистості об'єктивні виміри існування. Цінності формуються, виходячи з інтересів і задач суспільства, корегуються і спрямовуються ним, виступають проєкцією його духовного життя. Індивідуальність проявляється в залежності ціннісного сприймання особистості, що формується на основі її власної системи духовних потреб та інтересів, залежить від її специфічних особливостей, життєвого досвіду тощо.

Із такої взаємодії беруть свої витoki ціннісні уявлення особистості, які роблять доречною раніше сприйняту інформацію. У цьому процесі об'єктивно з'являється відмінність між її самооцінкою та зовнішніми оцінками, подолання якої завжди активізує мотиви самоствердження і самореалізації, формування ціннісних орієнтацій. Останні ми розглядаємо, як вибірково, відносно стійку спрямованість духовних потреб та інтересів особистості, зорієнтовану на певний ідеал. Така спрямованість дає людині можливість чітко визначити своє місце в житті, ні за яких обставин не стати заручником первинних потреб [2].

Виходячи з вищезазначеного і спираючись на досягнення сучасної політичної теорії, можна припустити, що за умов зміни епох, ціннісної основи цивілізаційного розвитку об'єктивні підстави має поєднання процесу модернізації суспільства з процесом постмодернізації. Заслуга постмодерністів полягає в тому, що вони «сконструювали такий політичний барометр, який дозволяє нам, хто не помічає свого заглиблення у нове середовище, зафіксувати суттєву зміну «атмосферного» тиску» [17].

Така фіксація може серйозно вплинути на запобігання різних дисонансів, забезпечити адекватні дії і реакції усіх суб'єктів політики [1, с. 7].

Сьогодні проблема відродження нації, відбуваються пошуки, спрямовані на відтворення такої субстанційної ідеї для всієї нації, щоб на її засадах побудувати ієрархію цінностей.

Насамперед, слід відпрацювати певні формальні умови для обґрунтування цих цінностей. І ці умови мають спиратися на такі цінності, як «свобода», «рівність», «справедливість», «гідність» та ін., концентрацією яких є основна цінність «права людини». Згадані цінності уможливають таку цінність як «солідарність», і забезпечують соціальну інтеграцію в суспільстві. І саме ці цінності об'єднують український народ.

Взагалі формування власних культурних цінностей в Україні відбувалося у своєрідному протистоянні між різними культурними формами. Ці мандри у світі культури і набували іноді вигляду розігрування різних варіантів поведінки, в якому моделювалося певною мірою входження народу в коло світової цивілізації. І саме національне самовизначення українського народу в драматичному XVII ст. загострило інтерес суспільства до універсальних основ європейської цивілізації – античності, християнства, просвітництва. Це час посиленої боротьби за незалежність, відкриття різних закладів освіти – середків національної мудрості (наприклад, Києво-Могилянська академія).

Можна віднайти спорідненість національних архетипів та універсальї світової культури, що є передумовою вивільнення духовного життя нації з ситуації тлінності у простір вічності, у сферу затвердження історичних звершень народу в їх загальнолюдській значущості та гідності.

Успішність та темпи очікуваних перетворень значною мірою залежать від готівності всіх верств суспільства сприйняти і усвідомити їхню необхідність та своєчасність. Саме тут на передній план виступає проблема формування національної свідомості українського народу, яка формується, в свою чергу, на основі вже вищеписаних архетипів української культури. Адже як підказує світовий досвід головно у розвитку громадянського суспільства полягає не лише в тім, щоб змінити форми власності, але й змінити свідомість людини та громадянина [3, с. 115].

Цінність являє собою фундаментальну основу людського буття, яка є певним об'єктивним критерієм усіх об'єктів та суб'єктів, орієнтиром для кожного індивіда окремо, так і суспільства в цілому.

Література

1. Горбатенко В. Постмодерн і трансформація ціннісної основи людського буття / В. Горбатенко // Політичний менеджмент. 2005. № 1. С. 3-13
2. Корнієнко Н. Цінності як визначальні характеристики людського буття [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/21916/1/416-418.pdf>
3. Ременець О. В. Витoki цінностей української культури / О. В. Ременець // Вісник Національного авіаційного університету. Сер. : Філософія. Культурологія. 2013. № 2. С. 112-115
4. Ручка А. О. Цінності і смисли як компоненти соціокультурної реальності / А. О. Ручка // Смилова морфологія соціуму / за ред. Н. Костенко. К., 2012. С. 91-123.
5. Стасевська О.А. Система цінностей як основа буття сучасного українського суспільства / О.А. Стасевська // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія : зб. наук. пр. Харків, 2014. № 1. С. 62-76
6. Усова, Юлія. Цінності як визначальна характеристика людського буття [Текст] / Юлія Усова // Соціокультурні та політичні пріоритети української нації в умовах глобалізації : щоріч. наук. пр. / відп. за вип. Т. В. Гончарук. Тернопіль : ТНЕУ, 2017. С. 638-640
7. Хамітов Н. Історія філософії. Проблема людини та її меж: Навчальний посібник зі словником / Н. Хамітов, С. Крилова, Л. Гармаш // Під ред. Н.Хамітова. (2-е вид. перероб. та допов.) К.: КНТ, Центр навчальної літератури, 2006. 296 с.
8. Шайгородський Ю. Ціннісні орієнтації особистості: формалізована модель цілісного, багатоаспектного аналізу / Ю. Шайгородський // Соціальна психологія. 2010. № 1 (39). – С.94-106.
9. Гончарук Т. В., Шумка М. Л. Національно-культурна ідентичність як маркер модерніз. українського суспільства / Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей: Збірник наукових праць. Книга 6. Л.: УБС НБУ, 2013. 722с. С. 391-399.
10. Гончарук Т. В., Шумка М. Л. Громадянське суспільство в Україні: проблеми становлення та потенціал. / Матеріали міжнародних філософсько-економічних читань. Львів, 2011. С. 215-222.
11. Шумка М. Л. Проблема національного характеру у філософії Пантелеїмона Куліша. / Studia Metodologia. Випуск 29. Тернопіль: Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2009. 234 с.
12. Шумка М. Л., Гурик М. І. «Каста луччих людей» у соціально-філософському вченні Дмитра Донцова / Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філософія». Вип. 8. Острого, 2011. С. 36-46
13. Шумка М. Л., Гурик М. І. Взаємозв'язок етики і політики в інтенціях Ярослава Стецька / Грані. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. Вип. 4(84). Дніпропетровськ, 2012. С. 48-51.
14. Гончарук-Чолач Т.В., Джугла Н.В. Політична соціологія: навчальний посібник / За ред. Гончарук-Чолач Т.В. Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр «Економічна думка ТНЕУ», 2018. 250 с.